

Per-Olof Mattsson

Ett erkännande, till sist!

Om Hilding Hagbergs *Minnen*

Hilding Hagberg, *Jag är och förblir kommunist. Minnen. Carlssons 1995*

Denna recension är hämtad från *Internationalen* nr 1-2 1996. Vi har kompletterat den med en bilaga med utdrag ur boken. Där ingår det avsnitt där Hagbergs redovisar sin syn på Moskva-rättegångarna (med kommentarer och tillbakablickar på vad han skrivit om saken tidigare), samt bokens avslutande avsnitt, där han gör ett kritiskt bokslut över den sovjetiska erfarenheten. / *Martin F*

Hilding Hagberg var 94 år när han dog 1993. Bakom sig hade han många år i riksdagen som representant för den radikala delen av arbetarrörelsen i Norrbotten. Under flera årtionden efter kriget var han dessutom ledare för kommunistiska partiet.

Hagbergs memoarer är inte något flerbandsverk, eller en tjock redogörelse för alla han mött eller betydelsefulla episoder. Istället är det en tunn liten bok, knappt 150 sidor.

Hans bakgrund var typisk för många av den tidiga svenska kommunismens ledare. Några månader innan sekelskiftet föddes han i en barack i Malmberget. Fadern var gruvarbetare, ett yrke som Hilding själv också skulle pröva på.

Hagberg är en utmärkt berättare när det gäller barndomens gruvsamhälle. Detaljerna är skarpa, bilderna av människor han mött tydliga, såsom bara en gammal människa kan minnas sina tidiga år. Det är en genuin berättarbegåvning som minns barn- och ungdomens fri-religiösa församlingar och nykterhetsloger.

Snart tar dock politiken över.

”Till vänster gick min väg”, skriver Hagberg. Det avgörande året 1917, när socialdemokratin splittras, är han medlem i ungdomsförbundet. Ung och upprorisk följer han majoriteten av sina kamrater till det nya partiet, som några år senare blev det svenska kommunistpartiet.

Följde Sovjet

Hagberg följde den sovjetiska partiledningen från 1917 till det bittra slutet, men han tillhörde aldrig de hårdföra stalinisterna med rötter i den s k ”tredje periodens” politik i början av 30-talet. Hans sympatier låg snarare hos de mer försonliga, de som förespråkade folkfronter och samarbete med liberala borgare och alla ”framåtsträvande” krafter.

Hagbergs tid som partiledare sammanfaller också med folkfrontspolitiken i Östeuropa efter kriget och de hopplösa försöken under kalla kriget att bryta sig ur den isolering som stalinismen hamnade i.

I sina minnen ägnar Hagberg en del utrymme åt konflikten med C H Hermansson, som blev hans efterträdare 1964. Åren har mildrat konflikterna, men Hagberg anser sig ändå ha haft rätt även om en del övertramp förekom.

Hagberg kände sig uppenbarligen mycket befryndad med Chrustjovs politik, liksom senare med Gorbatjovs. Man kan under ytan ana en del vända och undertryckta konflikter i samband med alla officiella besök österut under 40- och 50-talet. Men Hagberg förblev ändå på ett förunderligt sätt alltid trogen den regerande falangen i Moskva.

Hagberg berättar också att han sommaren 1936 skrev ett brev till partiledningen om att det svenska partiet borde kräva ett slut på processerna i Sovjetunionen mot Lenins gamla medarbetare. Naturligtvis fick han inget svar, trots sin ställning som medlem av centralkommittén och redaktör för tidningen *Norrskensflamman*.

Det är svårt att så här i efterhand, utan tillgång till materialet, avgöra hur tillrättalagd Hagbergs beskrivning är. Själv påstår han sig ha drivit frågan vidare till centralkommittén. Han ansåg att rättegångarna var "rättsvidriga" och skadade både Sovjetunionen och den kommunistiska världsrörelsen. Han fick mothugg av andra. Knut Senander, en av den svenska stalinismens sorgliga figurer, som av vänstersocialister och syndikalister på 30-talet försågs med öknamnet "Sen-ander", hävdade att Hagberg var "naiv". Även partiledaren Linderot gick emot Hagberg.

Hilding Hagberg inför 90-årsdagen 1989 under porträttet som Albin Amelin målade till 60-årsagen. Foto Håkan Gidlöv (från boken).

Begick "dödssynd"

Med vetskap om vad som hände andra stalinister i andra partier, kan man nog säga att Hagberg hade tur som klarade sig ur denna "dödssynd" enligt stalinismens regelbok. Han hade ifrågasatt det sovjetiska partiets och kamrat Stalins omdöme! Naturligtvis spred man ut i partiet att han var en förrädare och fiende till Sovjetunionen. Historien är så vanlig, att den närmast känns banal. Hagberg tror sig i efterhand förstå att partiledaren Linderot delade hans åsikter, men på grund av sin "ömtåliga ställning" inte kunde göra något. Linderot lyckades dock förhindra att Hagberg uteslöts ur partiet.

Efter Kominterns upplösning 1943 försökte Hagberg lägga grunden till en ny stalinistisk politik med svenska förtecken. Han kom att sätta sin prägel på den så kallade ”svenska vägen till socialismen” från 1944 och framåt. Kärnan i Hagbergs politik var övergivandet av all äventyrspolitik (proletariatets diktatur försvann ur det nya programmet), samarbete med socialdemokratin och arbetarrörelsens enhet.

Under all stalinistisk bråte som Hagberg kände sig tvingad att försvara och släpa med sig, tycks det alltid ha funnits en stor portion naivitet med rötter i uppväxtmiljön i Norrbotten. Förhållandena på hemmaplan var viktigare än vad som eventuellt hände på andra håll, även om det senare kunde ge upphov till svåra stunder. Stalinisterna framstod som de enda som konsekvent försvarade arbetarintressena och då fick Hagberg och många andra svälja förtretet.

Naivitet

Hagbergs naivitet och starka rötter i det norrbottniska, förefaller ha vaccinerat honom mot moralisk urartning. Man kan, som maoisterna tillsammans med några av Hagbergs gamla trätobröder (Senander, Nils Holmberg etc) gjorde på 70-talet, anklaga Hagberg för att ha lett in den svenska stalinismen på revisionismens väg efter kriget.

Men man kan dock konstatera att Hagberg, till skillnad från en del av sina kvarlevande veder-sakare, t ex professor Bo Gustafsson i Uppsala, aldrig uppgav tron på Oktoberrevolutionen och Lenins väg, som han kallar den. Det är sant att Hagberg drev den svenska stalinismen åt höger. Det är också sant att han offentligt försvarade alla vidrigheter som herrarna i Kreml gjorde sig skyldiga till mot världens arbetare, inklusive invasionerna i Ungern (1956) och Tjeckoslovakien (1968)¹.

Trots allt detta, är det ändå ett försonande drag att denne stalinistiske ringräv ändå någonstans behöll kontakten med det som ursprungligen attraherade honom i den kommunistiska rörelsen. Hagberg blev inte socialdemokrat, han övergav inte det sjunkande skeppet. Däremot tycks han under sina sista år ha inlett en omvärdering av sina tidigare ståndpunkter och en del av dessa är det inte svårt att instämma i.

I det avslutande avsnittet ”Jag är och förblir kommunist” — skriver Hagberg, med en ton som om det vore hans politiska testamente, att de länder vars stalinistiska regimer föll efter 1989 aldrig var socialistiska. Det tog lite tid, men till och med Hagberg, av alla, som ofta gjorde skäl för beteckningen ”Husbondens röst” i förhållande till ledarna i Moskva, tvingades efter alla år att erkänna detta. Hans slutsats är att ”Lenins väg” ännu är oprövad. Jag är inte säker på att vi skulle ha varit överens om vart denna väg leder, men det känns ändå som ett slags erkännande av den kamp som fördes av Trotskij och andra mot stalinismen inom arbetarrörelsen.

Bilaga – bokutdrag

1. Om Moskvarättegångarna

*Offer på stalinismens altare*²

I december 1934 mördades Sergej Kirov. Han var en av det sovjetiska kommunistpartiets främsta och ledare för SUKP i Leningraddistriktet. Attentatet blev motiv för en omfattande upprepning och många dödsdomar. Vi svenska kommunister betraktade detta drama med blandade känslor.

¹ Se [Om Tjeckoslovakien i ”Marx-Lenins anda”](#) av Hilding Hagberg m fl

² *Minnen*, s 87-89

I den borgerliga propagandan i vårt land framställdes vi som våldsdyrkande och blodtörstiga råskinn. Men ingenting kunde vara felaktigare. Partiets ledning och medlemmar drömde inte om inbördeskrig och våld. Man ville en fredlig väg till socialismen. När det gällde åtgärder mot dem som i Sovjet bekämpade det socialistiska uppbygget utgick vi ifrån att kontra-revolutionärerna var få till antalet och att de räknade med stöd utifrån och att de stod i världs-imperialismens tjänst. Vi tyckte att sådana avsikter och handlingar måste bestraffas. Där var ingen försoning, ingen humanism och tolerans möjlig.

Alla visste hur brutal, hänsynslös och oförsonlig kapitalismen var i sin utsugning. Men ändå var vi nog flera som funderade över om allt var sant. I repressionen efter attentatet mot Kirov försvann exempelvis gruvarbetaren Niemi från Kiruna och andra, som vi hade känt som goda kamrater och kommunister. Kullervo Manner, Wallenius och andra kända kommunister anklagades för nationalism och sammansvärjning. Jag kände stor olust.

Sommaren 1936, när jag jobbade som redaktör för *Norrskensflamman*, skrev jag ett brev till partiledningen i ämnet. Jag krävde att partiet skulle kräva ett slut på processerna och därmed dödsdomarna. När jag inte fick något svar drog jag saken inför centralkommittén. Det kan synas överdrivet att i detta väldiga historiska sammanhang dra upp denna högst personliga konflikt med partiets ledning, men jag kände mig tvungen att göra något. Jag föreslog att partiet skulle göra en aktion hos det sovjetiska broderpartiets ledning mot avrättningarna av kommunister och likasinnade. Min åsikt var att rättegångarna var rättsvidriga och att de skadade både Sovjetunionen och den kommunistiska världsrörelsen.

Mitt agerande ledde till en konflikt i vår partiledning. Knut Senander, som senare blev min riksdagskollega, har i sin bok "Röd gryning" tagit upp min protest och mitt förslag till brev till Moskva. Han såg det som ett bevis på dåligt omdöme och naivitet. Han skriver: "Hagberg kunde göra intramp. Sålunda ställde han vid ett sammanträde med centralkommittén år 1936 förslag att partiet skulle skriva till centralkommittén i Sovjetunionens Kommunistiska parti och förklara att det inte var önskvärt med några fler förräderiprocesser." Han skriver att Hagberg blev ensam om förslaget och att han själv tog i hårt mot den "naive Hagberg". Det uttrycket har också Sven Linderot använt i en av sina mörka stunder.

Själv ansåg jag att mina förslag, både i brevet och på CK-mötet, var vagt i formen. Jag visste hur stämningen var och hoppades att jag genom en försiktig formulering skulle kunna få stöd. Men det var verkligen naivt av mig att tro något sådant. Jag blev som sagt ensam om förslaget, men jag hade dock följt mitt samvete. Jag frågade Linderot, som varit närvarande vid en av processerna, om han verkligen solidariserade sig med dödsdomarna över sina gamla vänner Bucharin och Zinovjev. Han svarade att de hade erkänt att de konspirerat.

Ja, de hade erkänt att de varit mot Stalins linje, men hur kunde man avrätta folk bara för att de företrädde en annan åsikt, undrade jag. Linderot erkände dock att det för honom varit svårt att åhöra de hårda domarna. Vår åsiktsskillnad i detta fall grumlade emellertid aldrig vår vänskap. Vi var vänner från 1924 och fram till hans död.

För mig fick emellertid brevet till CK konsekvenser. Ryktet om mitt agerande spreds ut i hela partiet. Jag utpekades som en skamfläck för partiet och en förrädare mot Sovjetunionen. Som en feg och opålitlig partikamrat. Skvallret ledde till att partiledningen en dag när jag befann mig i Luleå behandlade min aktion. Jag kritiserades hårt och ansågs av en del mogen för uteslutning. *Ny Dags* chefredaktör Gustav Johansson har för mig berättat om detta möte. Sven Linderot hade avslutat diskussionen med att framhålla att "Hilding är hederlig och därtill en stolt människa, en bra kommunist som aldrig kommer att svika partiet och ännu mindre skada det". Det kan tilläggas att Knut Senander, som har många uppskattande ord att säga om Linderot, dock betecknar honom som opportunist och högerorienterad.

Sven Linderots ställning i sammanhanget var svår. Han kunde inte få stöd i partiet för mitt förslag. Om han stödde min protest skulle han brännmärkas som den ende opålitlige och sovjetfientlige kommunistledaren. Han hade en ömtålig ställning. Linderot hade träffat Lenin i samband med att han bröt blockaden mot Sovjet 1919, då han kom med en lastbåt till Petrograd och sedan vistades i Sibirien tillsammans med Nansen-delegationen. Det skulle inte ha varit svårt att få ihop en anklagelseakt mot honom, som var vän med Bucharin, Zinovjev och andra som stod anklagade i Moskva.

Efter mitt samtal med honom efter CK-möte förstod jag att han liksom jag ansåg dödsdomarna som orättfärdiga och oförsvarliga.

Kommentarer (av Martin F)

Hagberg tar upp samma frågeställningar i sin 1992 utgivna bok *Socialismen i tiden* del 1 (s. 261), och uppvisar där betydligt större förståelse för Moskva-rättegångarna. Om utrensningarna som följde efter Kirov-mordet skriver han t ex:

I december 1934 mördades Sergei Kirov. Han var en av kommunistiska partiets främste i Sovjetunionen och ledare för partiet i Leningradsområdet. Attentatet utlöste en omfattande upprepning i Sovjetunionen och flera stora processer med åtföljande dödsdomar. Som huvudansvariga för omfattande sammansvärjningar, där mordet på Kirov var ett av många terrordåd utpekades Trotskij — som befann sig i utlandet och därför inte kunde ställas inför rätta — Sinovjev, Kamenjev och Bucharin. Planer på att mörda Stalin och hans närmaste medarbetare, att utveckla en bred terror jämte sabotage i samarbete med hitlertyska polisorganisationen GESTAPO avslöjades och erkändes. Bland de mördade nämndes Gorkij m fl.

Om sitt protestbrev till CK och konsekvenserna av detta, är dock HH betydligt mer fåordig:

Jag skrev till partiledningen i Stockholm när processen mot Bucharin inleddes och föreslog att arbetsutskottet skulle vända sig till SUKP:s CK och erinra om den kampanj som utlöstes av processerna och dödsdomarna och den utvidgning av repressalierna som utvecklades genom denna. Jag vände mig särskilt mot dödsdomar mot folk som inte begått något attentat och det drag av godtycke och repressalier som började framträda. Jag betvivlade dock inte att brottsliga handlingar avslöjats.

Det är således uppenbart att Hagberg i sin sista bok, *Minnen*, är betydligt mer kritisk mot Stalin-epoken än i sina tidigare skrifter. Vilken version av historien med brevet till centralkommittén om Moskvarättegångarna som är närmast sanningen är svårt att avgöra, men låt oss acceptera hans sista version (det som talar för att den är närmast sanningen är att Hagberg här inte har samma partihänsyn att tänka på, utan kan tala mer öppet, och dels också den kritik som riktades mot honom för agerandet av Knut Senander).

Att Hagberg var kritisk mot utrensningarna i Sovjet, åtminstone de utmätta straffen, det kan mycket väl vara sant, men å andra sidan stod han aldrig upp för sin avvikande åsikt, utan efter det att CK avvisat förslaget till protestskrivelse, accepterade han partidisciplinen och tog inte upp frågan mer, ens internt i partiet.³

Enligt Hagberg var också partiordföranden Sven Linderot tveksam till Moskvarättegångarna och i synnerhet var han kritisk mot de hårda domarna. Detta förhindrade dock inte att Linderot skrev ett förord till det av Arbetarkultur publicerade stenografiska referatet

³ Utåt försvarade Hagberg Moskvarättegångarna reservationslöst. Efter 1:a Moskvarättegången avslutats med dödsdomar mot alla åtalade, skrev han t ex i *Norrskensflamman* 29 augusti 1936: ”Man har dömt mördare, fascistiska bödelsdrängar, spioner, landsförrädare och dödsfiender till socialismens land — detta faktum skall ingen advokatur i världen kunna bortförklara.”

(förkortad version) från den tredje Moskvarättegången, där han gick i god för rättegången genom att bl a skriva:

Jag hade tillfälle att i rättssalen i Moskva följa förhandlingarna i processen mot Pjatakov och hans medanklagade och övertygade mig om det mönstergilla rättsförfarandet mot de anklagade.⁴

Tyvärr är både Hagbergs och Linderots agerande ganska typiskt. Det fanns åtskilliga kommunister som var kritiska mot Moskvarättegångarna och förstod att de helt eller delvis byggde på falska anklagelser och att de utdömda straffen var ovärdiga en ”socialistisk stat”, men man höll tyst om det utåt (och oftast även inåt) – ”solidariteten” med den ”första arbetarstaten” och den ”kommunistiska rörelsen” var viktigast av allt.

Det är idag svårt för inte säga omöjligt att ta reda på hur många som inom dåtidens svenska kommunistparti ifrågasatte Moskvarättegångarna, eftersom de flesta som då var aktiva är döda. Fast en liten vink om hur det förhöll sig kan kanske fås av en undersökning som gjordes i Spanien på 1990-talet om hur man i det katalanska kommunistpartiet såg på den repression som under spanska inbördeskriget främst riktades mot det icke-stalinistiska marxistiska partiet POUM. Undersökningen visade att många oskolade vanliga medlemmar faktiskt trodde på påståendena att POUM samarbetade med Franco osv, medan de flesta i ledande ställning inte gjorde det. En anledning till detta var att kommunistledarna för det mesta kände ledarna i POUM sedan lång tid tillbaka (många av dem hade tidigare varit medlemmar i samma kommunistparti) och visste vad de gick för, dvs att det var i stort sett otänkbart att de skulle vara fascistagenter och liknande. Resultatet av denna undersökning bekräftar det som den f d spanske kommunistledaren Jesús Hernández hävdar i sin bok *Yo fui ministro de Stalin* [Jag var Stalins minister], nämligen att både han själv och partiets ordförande José Díaz blev mycket upprörda och (internt) protesterade mot bortförandet av Andreu Nin – utåt höll de dock masken.

Lästips

Kentth-Åke Andersson: [Om Moskvarättegångarna](#)

2. Hagbergs ”bokslut”

*Hade Lenin fel?*⁵

I det kommunistiska partiets manifest skrev Karl Marx och Friedrich Engels: ”Samfällid aktion, åtminstone av de civiliserade länderna är en av de första betingelserna för proletariats befrielse.”

Oktoberrevolutionen utlöste en massrörelse till sitt försvar i de kapitalistiska länderna. Det skedde i form av strejker, demonstrationer, soldatmyterier och mycket annat. Även de reformistiska fackföreningarnas medlemsmassor deltog i denna massrörelse. Den betygsattes av Lenin som ”den yttersta och mest avgörande orsaken till att alla interventioner mot oss slutade med krasch”. Men denna massrörelse kunde inte hindra de kapitalistiska länderna från att utlösa ett 75-årigt handelskrig. Det begränsades under krigsåren 1941-1945, men återupptogs med ökad styrka därefter.

Det påstods från väst att den främsta anledningen till Sovjetunionens seger över Hitler-Tyskland och dess allierade var USA:s leveranser av krigsmateriel. Men sovjetregeringen

⁴ Se [Protokoll från 1938 års Moskva-rättegång](#), s 4

⁵ *Minnen*, s. 152-156

värderade detta stöd till en procent av sovjetfolkets egna insatser. Det var sovjetfolket och dess Röda armé som under revolutionsåren och de kommande krigsåren spelade den avgörande rollen. Den armén stod under det kommunistiska partiets reella ledning. Lenin utgav redan 1916 en bok om "Imperialismen som kapitalismens högsta stadium". Där behandlade han också frågan om det möjliga i att bygga socialismen i några, eller till och med ett enda stort land. Han utformade därjämte en annan viktig teori, nämligen om möjligheten av fredlig samexistens och samlevnad mellan socialistiska och kapitalistiska länder.

Oktoberrevolutionens Ryssland var ett agrarland, Europas mest efterblivna stat. Dess industri var svag, bondebefolkningen dominerade. Arbetarklassen var inte stor, men revolutionär, och stod under bolsjevikpartiets och Lenins inflytande efter revolutionen 1905-1907 och under kampen mot krig och självhärskardöme. Det behövdes lång tid, och Lenins överlägsna ledning, för att realisera planerna på att i den kapitalistiska omgivningen bygga upp ett livsdugligt samhällssystem.

Lenin dog 1924. Trots sin väldiga prestige hade han inte lyckats förverkliga sin politik utan mött hårt motstånd hos en del av sina medarbetare. Det gällde bl a frågan om att avsluta kriget mot Tyskland, det gällde krigskommunismen och det senare fredsbygget.

Stalin blev Lenins efterträdare. Han var Lenins motsats i frågor om demokratin och inställningen till massorna. Lenin hade varnat för Stalin och velat byta ut honom på posten som generalsekreterare. I sitt testamente skrev han att Stalin som generalsekreterare i partiet hade skaffat sig för stor makt. Stalin kunde bli en fara om han missbrukade denna makt. Han var brutal och okamratlig mot sina medhjälpare. Farliga egenskaper som skulle kunna få de värsta följder. Stalin borde därför flyttas från sin post och ersättas med en kamrat som hade Stalins goda sidor, men var utan hans stora fel. Det var Lenins åsikt och att den var välbefogad vet vi nu. Stalin lovade vid Lenins begravning att ta lärdom av dennes kritik, men hur det blev vet vi.

Skillnaden mellan Lenin och Stalin var att Lenin litade på massorna medan Stalin misstrodde dem. Lenin kunde inte tänka sig något viktigt beslut som kunde genomföras utan massornas medvetna och entusiastiska understöd. Stalin trodde inte att viktiga, ibland svåra beslut, skulle få massornas stöd, att besluten i värsta fall måste genomföras mot deras vilja. Lenin ville ha demokrati och ansåg att socialism utan demokrati var ogenomförbar. Stalin såg demokratin som ett hinder och ville lägga proletariats diktatur hos partiet. Han skaffade sig ett närmast enväldigt inflytande över partiet och därmed över landet. Lenins linje – sovjetmakt plus elektrifiering – krävde, ansåg han, en lång förberedelsestid innan man kunde övergå till det socialistiska stadiet. Stalins linje innebar att skyndsamt kollektivera jordbruket och redan före 40-talet övergå till socialistiskt uppbygge.

Det fanns ett motstånd mot denna uppfattning i partiet. Då svarade Stalin med att bygga ut byråkratin och likvidera motståndet inom partiet. Det var ofta äldre partikamrater, Lenins stridsbröder, som internerades eller likviderades. Anklagelserna gick i allmänhet ut på att de åtalade sökt samla anhängare för att bekämpa Stalins linje.⁶

Så genomförde Stalin, med massornas passiva hjälp, de första femårsplanerna i så snabb takt att det förbluffade hela den kapitalistiska världen och utlöste entusiasm hos de kommunistiska

⁶ Detta är verkligen en förskönande omskrivning av det faktiska förhållandet. För anklagelserna var betydligt grövre än så: De anklagades för att ha konspirerat för att döda Stalin och andra kommunistledare (och i själva verket även Lenin för nära 2 decennier sedan), att syssla med omfattande sabotage för att skada det socialistiska uppbygget, att syssla med spionage för utländska makters räkning, att i allians med utländska makter (Nazityskland, Japan, Storbritannien osv) sträva efter att återupprätta kapitalismen, att verka för Sovjetunions nedlerlag i det kommande kriget, att avstå stora landområden i Sovjet till de imperialistiska länderna osv. Se t ex den officiella *Anklagelseakten* i [Protokoll från 1938 års Moskva-rättegång](#), s. 6-18.

partierna världen över. Det var storverk som genomfördes, men till vilket pris? Stalins triumfer väckte också hat och ursinne hos folket.

Så kom kriget med dess svåra prövningar som många tror kunde ha blivit mindre omfattande med en annan politik. Men dock: Den kamp som fördes under Stalins ledning resulterade i Sovjetunionens obestriddliga triumf och fascismens krossande. Folket gav Stalin en stor del av äran för segern, en sak som dock reducerades genom Chrusjtjovs och i någon mån marskalk Zjukovs avslöjanden.

Märkligt nog utnyttjade Stalin segern för en ny terroristisk offensiv mot partiets förmenta fiender. Det skapade en ny våg av antisocialism som förklarar mycket av det som hände under den stora upplösningens tid under 90-talet.

För de kommunistiska partierna i väst var Chrusjtjovs senare avslöjanden en chock.⁷ Vi hade trott på SUKP, på att Stalins linje var en fortsättning av Lenins, att socialismen var stark och oemotståndlig i Sovjetunionen. Chrusjtjov fick inte fortsätta sin kamp för att utplåna personkultens spår. Han avsattes och ersattes av Bresjnev. Det skedde under kuppartade former. Avsättningen motiverades med att Chrusjtjovs ekonomiska reformer hade åstadkommit många bakslag. Men mycket tyder på att detta var svepskäl och att det var strävandena till ökad demokrati man ville stävja.⁸ De nya ledarna prioriterade upprustningen och den tunga industrin, på lättindustrins bekostnad. Byråkratin byggdes åter ut och dess inflytande över politiken ökade. Gorbatjov såg hur denna politik ökade krigsriskerna och bara stimulerade till kapprustning med USA. Gorbatjovs offensiva fredslinje ledde i stället till internationell avspänning, påbörjad kärnvapenedrustning, minskning av de konventionella rustningarna och väckte hoppet om demokratisering och effektivisering av den ekonomiska politiken.

Men tre krafter reste sig mot honom och fick honom på fall. Den ekonomiska krisen, det fortsatta handelskriget och Jeltsins obstruktion. Maten började tryta, byråkratin bromsade omstruktureringen. Folket drevs in i ett tillstånd av desperation. I det läget blev Jeltsin den som matade desperata människor med vad som helst utom socialistiska idéer. Jeltsin öste bensin på vredeseldarna, vilket utlöste det kaos som senare kom. Det ryska folket tog honom i brist på bättre och utan att han hade något program för att lösa svårigheterna. Gorbatjov blev utmanövrerad och Sovjetunionen föll sönder.⁹

Stalins väg ledde inte till socialismen på grund av dess förnekande av demokratin. Vi har lärt oss att ett förstatligt näringsliv och jordbruk inte är liktydigt med socialism. Lenins väg är ännu inte prövad och inte heller hans teori om det socialistiska uppbygget. Den vägen återstår att gå med stöd av gjorda erfarenheter.

Jag är och förblir kommunist¹⁰

Jag är besviken, självklart: Över Sovjetunionens sammanbrott och det snöpliga fallet för andra regimer som vi kallade socialistiska. Men detta var ju i verkligheten inga socialistiska samhällen som byggdes upp, och som vi allt för ofta hyllade. Det måste i ärlighetens namn sägas. Men detta konstaterande leder mig inte till att ta avstånd från mina tidigare grundläggande värderingar eller min tidigare kamp för fred, demokrati och socialism. Jag är och förblir kommunist.

⁷ Se [Chrusjtjovs tal 1956](#) och [Chrusjtjov minns den 20:e partikongressen](#), samt [Chrusjtjovs tal 50 år](#), av Martin Fahlgren

⁸ Om Chrusjtjov-epoken, se [Sovjetunionen efter Stalin](#) av Isaac Deutscher, [Det nya Sovjet 1956-1961](#) av Wolfgang Leonhard och biografien [Nikita Chrusjtjov](#) av Roy Medvedev

⁹ Gorbatjov har gjort en självbiografisk skildring av hela händelseförloppet, se *Som jag minns det* (2013)

¹⁰ *Minnen*, s. 157-158

Visst kan det synas som om kapitalismen just nu triumferar över socialismen, men historiskt sett kommer triumfen att bli kortvarig. Kapitalismen kommer att avlösas av socialismen och så småningom också av det kommunistiska samhället.

För mig, och för varje verklig marxist, innebär inte socialism förtryck och kommandoekonomi. Kapitalismen företräder minoritetens, kapitalägarnas intressen, socialismen och kommunismen folkets: genom demokrati och gemensamt ägande av produktionsmedlen. I de samhällssystemen avskaffas klasskillnaderna och klassmotsättningarna, överproduktionskriser och krig. Med marxismen som hjälpmedel kommer det en gång att skapas ett samhälle utan klasser, utsugning och krig. I det första steget efter kapitalismen, socialismen, producerar alla efter förmåga medan alla ersätts efter prestation.

I nästa steg, det kommunistiska samhället är parollen: Av var och en efter förmåga – åt var och en efter behov.

Den bild som Marx och Engels tecknar i ”Kommunistiska manifestet” är sann och riktig. Vem kan förneka att också dagens kapitalism bär dessa kännetecken:

”Behovet av ständigt ökad avsättning för sina produkter jagar bourgeoisin över hela jordklotet. Överallt måste den innästla sig, överallt slå sig ner, överallt skaffa sig förbindelser. Bourgeoisin har genom sin exploatering av världsmarknaden givit alla länders produktion och konsumtion kosmopolitisk gestalt. Den har undanryckt industrin dess nationella grund.”

De orden klingar profetiskt och är högaktuella i dagens EU-debatt. Eller när man i manifestet talar om kapitalismen ”som framtrullat så väldiga produktions- och samfärdsmedel och liknar häxmästaren som inte längre förmår behärska de underjordiska krafter den frambesvurit”.

Jag är lika övertygad som tidigare om riktigheten i manifestets ord om kapitalismens oundvikliga avlösning med ett nytt och rättvisare samhällssystem.

Just nu triumferar kapitalismens företrädare över det gamla Sovjetunionen och den internationella arbetarklassen. Men det är trots allt det kapitalistiska systemet som befinner sig i en ekonomisk kris av värsta slag. Det är detta system som skapar den största arbetslösheten sedan 30-talet, som gör att många företag går under och att fåtalet rika blir ännu rikare.

Ja, kapitalismen befinner sig i kris, men den utkämpar ännu inte sin slutgiltiga dödsstrid. Den har inte uttömt sina livsresurser, men slutet närmar sig. Den sak jag kämpat för i hela mitt liv kommer att segra.

Är det så märkligt att jag älskar livet i den förvisning som uttryckts i Internationalens vers:

”Arbetare i stad på landet, en dag skall jorden bliva vår”